

B3712

PhD-DOLGOZAT
TÉZISEI

A FRANCIA REPUBLIKANIZMUS FŐBB KÉRDÉSEI

A REPUBLIKÁNUS HAGYOMÁNY A FRANCIA
KÖZTÁRSASÁGI RENDSZEREK BEN

KÉSZÍTETTE:
NAGY MIKLÓS

TÉMAVEZETŐ:
DR. J. NAGY LÁSZLÓ
tanszékvezető egyetemi tanár

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

2001

I. A téma jelentősége , a dolgozat célkitűzései

A republikanizmus Franciaországban más országokhoz nem hasonlítható, igen markáns politikai kultúrát testesít meg, ami nemcsak az európai politikai kultúrában, hanem a volt gyarmatbirodalom révén a Maghreb térségben is meghatározó szerepet játszott. Mindez legfőképpen a republikánus eszmerendszer és a köztársasági politikai intézményrendszer nemzetközi kisugárzó hatásával magyarázható. A köztársaság Franciaországban nem egyszerűen a politikai rendszer formáját, annak intézményi berendezkedését, a képviselői demokrácia hatalomgyakorlási módját testesíti meg, hanem egy jellegzetes politikai kultúrát is kialakított, amelyhez egy sajátos mentalitás, értékrend, bizonyos politikai szertartások, szimbólumok, egyfajta mitológia is kapcsolódik. Ezek összessége alakította ki a republikánus hagyományt, amely sokáig biztosította a köztársasági rendszer összetartó erejét, értékeinek átöröklődését. Az említett republikánus értékek azonban a jelen generáció számára már szinte semmit nem jelentenek, megkérdőjeleződtek a köztársasági hagyomány alapértékei, azok identitási problémái tükröződnek a francia társadalom bizonyos válságjelenségeiben. Mindez felveti a köztársasági értékek védelmének, újraértékelésének kérdését, azoknak a kor követelményeihez való igazítása egy új össznemzeti republikánus konszenzus megteremtésével hozzájárulhatna magának a köztársasági rendszernek a megújulásához is.

Az említett köztársasági értékek kialakulásának, hagyománnyá válásának történelmi folyamatát, azok jellemzőit kívánjuk áttekinteni az egyes köztársaságok politikai rendszerében, hangsúlyozva a politikatörténeti fejlődés, a modern intézmények létrejöttének ezzel összefüggő sajátosságait . Vizsgálni kívánjuk ezen belül a III. és az V. Köztársasági rendszerek közötti kontinuitást és eltéréseket a republikánus hagyományhoz való viszony tekintetében, az adott korszakok történelmi összefüggéseiben értelmezve azt. Külön hangsúlyt kap a bemutatásban a köztársasági eszmék szerepe a Maghreb országok nemzeti mozgalmai eszmei arculatának formálódásában, illetve az á folyamat, ami ezen eszmeiség torzulásainak felismerésével elvezetett a felszabadító mozgalmak kialakulásához, a térség országainak függetlenné válásához, napjainkig meghatározva Franciaországgal való kapcsolataikat.

II. A feldolgozás módszere és szakirodalma

A témakör feldolgozása a rövid eszmetörténeti bevetetöt követően alapvetően politikátörténeti jellegű, a politikai intézmények, a pártok fejlődése mellett a szociálpolitika és a gyarmatpolitika kérdéseit is érinti. A forradalomtól a III. Köztársaság időszakáig terjedő fejezet a republikánus eszme filozófiai gyökereit, történelmi referenciáit, fejlődésének történetét vázolja fel azon háromnegyed évszázados küzdelem során, ami a köztársasági államformának a III. Köztársaság keretei között történt megszilárdulásához vezetett. Ezen hosszú periódusban ugyan – a II. Köztársaság rövid időszakát leszámítva – monarchikus rendszerek váltották egymást, de a köztársaság mint alternatíva mindvégig jelen volt. A következő fejezet a III. Köztársaságban megvalósult republikánus rendszer sajátosságait elemzi a politikai intézményrendszer, a pártstruktúra mellett a szociálpolitika jellemzőinek áttekintésével. A köztársasági eszméknek a Maghreb térségben való elterjedését a francia gyarmatpolitika összefüggésében tekintjük át, hangsúlyozva azok szerepét a két világháború között kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalmak önálló politikai erővé válásában. Az ezt követő fejezetben a köztársasági rezsim két háború közötti intézményi válságát és az annak megoldását célzó államreform-kísérlet kudarcának okait vizsgáljuk. A köztársasági rendszer tagadására épülő Vichy rendszer rövid áttekintését után a IV. Köztársaság politikai rendszerében bekövetkezett változásokat elemezzük, megvilágítva az intézményrendszer elhúzódó válságának, a III. Köztársaság intézményi gyakorlatához való visszatérésnek az okait, utalva a gyarmati függetlenségi mozgalmak politikai kezelésének problémáira is. Az utolsó előtti fejezetben arra keresünk választ, hogy az 1958-ban létrejött V. Köztársaság mennyiben más történelmi referenciák alapján, eltérő társadalmi, bel- és külpolitikai körülmények között alakította ki a maga politikai intézményrendszerét, áttekintve a pártrendszer átstrukturálódásának főbb jellemzőit, valamint a rendszernek a Maghreb térség függetlenné vált országaival való kapcsolatait. Végezetül pedig az új köztársasági rezsim 1980-as 90-es évektől kibontakozó kritikájának okait, az új korszak kihívásaihoz való alkalmazkodásának kérdéseit vizsgáljuk.

A téma feldolgozása elsősorban francia nyelvű eszmetörténeti, politikátörténeti, alkotmányjogi szakirodalom alapján történt, kiegészítve azt a magyarországi politikátörténeti kutatások legfrissebb eredményeivel. A témakörrel kapcsolatos monográfiák, tanulmányok francia szerzői közül mindenekelőtt Claude Nicolet, Odile

Rudelle, Serge Berstein, Christophe Vimbert, a magyarországiak köréből pedig Haskó Katalin, Gazdag Ferenc és Johancsik János, a Maghreb országokra vonatkozóan pedig J. Nagy László nevét emelném ki.

III. A dolgozat fontosabb megállapításai

A köztársasági eszme ideológiai gyökereit a felvilágosodás és a forradalom időszakának szellemi öröksége alkotja. A felvilágosodás filozófiájából a Voltaire-i lelkiismereti szabadság és tolerancia, Montesquieu elmélete a hatalmi ágak szétválasztásáról, Rousseau népszuverenitás felfogása, a Condorcet-i köztársasági gondolat, illetve a nevelés szerepének felismerése az állampolgárrá válásban, annak társadalmi előrejutásában alkotják a köztársasági eszme ideológiai alapvetéseit. A forradalom eszmevilágából egyrészt az 1789-es Emberi és Polgári Nyilatkozatban lefektetett természetes és elidegeníthetetlen egyéni és állampolgári jogok, az I. Köztársaság hatalomgyakorlásának tapasztalatai, másrészt pedig a köznevelésre vonatkozó pedagógiai alapelvek jelentik a republikanizmus eszmetörténelmi referenciáit. A felvilágosodás és a forradalom időszakának közös örökségéből tehát a politikai és a pedagógiai elvek összekapcsolódása a meghatározó a köztársasági eszmerendszer kialakulásában. A köztársasági eszme alapvetése az egyéni szabadság kiteljesedése feltételeinek megteremtése mellett az állampolgár közéleti aktivitását biztosító feltételek kialakítása. Ez képezi azt az ideológiai bázist, amelyre alapozva a XIX. század a maga tapasztalataival hozzájárult a köztársasági eszmerendszer továbbfejlődéséhez. Az a tény azonban, hogy az I. Köztársaság a forradalmi események során a terrorral kapcsolódott össze, nagymértékben megnehezítette annak szellemi befogadását, így a köztársaság csaknem egy évszázadon keresztül a megosztottság szinonimája volt.

Az 1814 és 1848 közötti időszakban a köztársaságért folytatott küzdelem szorosan összefonódott a demokráciáért vívott harccal. Az 1830-as évektől a forradalom időszakának a nemzeti történelemben való beépülésével az ahhoz kapcsolódó eszmék - a szabadság, egyenlőség, a szolidaritás - fokozatosan váltak a formálódó köztársasági eszmerendszer alkotó elemeivé, amelynek ekkortól lett elválaszthatatlan része az antiklerikalizmus is.

A II. Köztársaság elsősorban az alkotmányosság terén szerzett negatív tapasztalataival járult hozzá a köztársasági eszmerendszer fejlődéséhez, tudatosítva azt, hogy az általános

választójog önmagában nem elegendő feltétele a demokráciának, ha a törvényhozó hatalom nem republikánus többségű. Az 1848-as tapasztalatok a munkásság önálló politikai tényezőként történő megjelenésével ráirányították a köztársaságiak figyelmét a szociális problémák jelentőségére.

A II. Császárság két évtizedes időszaka meghatározó jelentőségű a köztársasági eszmerendszer fejlődésében, amelyhez nagyban hozzájárultak a különböző ellenzéki erőknek a parlamenti rendszer fejlődése során szerzett tapasztalatai, a korszak gazdasági, társadalmi és szellemi életében bekövetkezett változások, mindenekelőtt a pozitívizmus hatásai. A pozitívizmus, amely a republikánus eszme további fejlődésében meghatározó irányzatnak bizonyult, magyarázza a köztársasági rendszer alapítóinak agnoszticizmusát, antiklerikalizmusát, tudománykultuszát, az iskolának szánva szerepet köztársasági eszme terjesztésében. A pozitívizmus a politikai és a pedagógiai elvek összekapcsolásával szervesen kötődik a felvilágosodás és a forradalom ideológiai örökségéhez, markánsan meghatározva a köztársasági politikai rendszer ideológiai jellemzőit.

A III. Köztársaság politikai rendszere a XIX. század végén, a XX. század elején alakult ki, amelynek eredményeként a köztársaság nemcsak a politikai rendszer formáját jelentette, hanem egy politikai ideológiáit is, amely kizárta mindazokat, akik annak értékrendjét nem fogadták el. A rendszer az 1875-ös törvényekben találta meg a maga intézményi kifejeződését, amelyek jelentősen különböztek a köztársaságiak intézményi felfogásától, de a századvég válságai nagyban eltérítették annak intézményi gyakorlatát az alaptörvény előírásaitól. A módosult intézményi berendezkedés és sajátos intézményi gyakorlat a XX. század elejére a köztársaságiak számára valóságos dogmaként jelent meg. A köztársaságiak olyan mértékben azonosították a politikai intézményeket a republikánus rendszerrel, hogy minden szándék, amely azok megváltoztatására irányult, a köztársasági rezsim elleni támadásnak minősült. A kialakuló modern politikai pártrendszerben a XX. század elején kormányzópárttá vált radikálisok képviselték leginkább a köztársasági politikai kultúra jellemzőit.

Ezen politikai kultúra egyik alapelve az individualizmus, az egyén természetes és elidegeníthetetlen jogainak elsőbbsége a közösségi érdekekkel szemben, amint az az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában megfogalmazást nyert. Az egyén jogaira veszélyt jelentő hatalom ellenőrzésének, korlátozásának intézményi garanciája a parlament központi szerepének biztosítása az intézményrendszerben, amely a népszuverenitásnak, mint az egyetlen törvényes akaratnak a megtestesítője. A köztársasági rendszer és a parlamenti

túlsúlyt biztosító intézményi berendezkedés egészen az 1950-es évekig szinonim fogalmak voltak, a köztársasági hagyomány egyik alapértékét jelenítették meg.

A köztársasági politikai kultúra másik jellemzője a laicizmus, amely jelenti a forradalomból eredeztethető antiklerikalizmust, az állam és az egyház szétválasztására, az egyház hatáskörét vallási kérdésekre korlátozó törekvést, amely a III. Köztársaság alapítóinak pozitívista indíttatásából fakadt. A köztársaságiak alapvető célja az egyház mindennemű befolyásának elhárítása volt az állam és a társadalom életéből, mivel számukra a republikanizmus eszméi terjesztésének fő akadályát jelentette. Az egyház befolyásának visszaszorítása - az ebben kulcsszerepet játszó oktatásban - jelentette a köztársaságiak fő törekvését, kivéve ezzel a klérus kezéből a fiatalok képzésének kizárólagos jogát. Az 1880-86-os iskolai törvényeknek köszönhetően a világi, kötelező és ingyenes elemi iskola vált a rendszer egyik legfontosabb intézményévé, amelynek vitathatatlan sikere a tanítók erkölcsi és szellemi tekintélyével magyarázható, akik a szaktárgyi ismeretek mellett erkölcsi nevelést és állampolgári ismeretek oktatását is biztosították tanulóiknak. Az antiklerikalizmus megerősödéséhez nagyban hozzájárult a katolikus egyháznak és a dreyfusellenes erőeknek a konzervatív szövetsége, amely azután elvezetett az állam és az egyház szétválasztásáról szóló 1905-ös törvényhez. A radikális köztársaság kezdeti militáns antiklerikalizmusa az állam és az egyház szétválasztásával és később a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok felvételével háttérbe szorult. A laicizmus az állam és az egyház szétválasztásán túlmenően az állam pártatlanságát, a különböző vallások gyakorlásának tiszteletben tartását jelentette a hatóságok részéről a lelkiismereti szabadság szellemében

A köztársasági politikai kultúra egyik legszilárdabb összetevője az a szociálpolitika volt, amely teljes mértékben meg tudott felelni a XX. századi francia társadalom többségét alkotó kistulajdonosi középosztály elvárásainak azáltal, hogy a köztársasági állam képes volt biztosítani számára a fokozatos társadalmi előrelépés feltételeit. A köztársasági szociálpolitika nemcsak a középosztályosodó francia társadalom érdekeinek felelt meg, hanem befolyása a munkásságra is kiterjedt, hozzájárulva ezzel a reformizmus térhódításához a szocialista mozgalomban.

A köztársasági eszme, a republikánus rendszer vonzereje a XIX. század végén, XX. század elején megszilárduló francia gyarmatbirodalom révén az afrikai és ázsiai kontinensekre is kiterjedt a gyarmatosítás civilizációkövetítő hatásaként. A gyarmatbirodalom kialakítása - az alapvető gazdasági és politikai érdekek mellett - szorosan kapcsolódott a rendszer ideológiai gyökereihez, a forradalomból eredeztethető azon

egyetemes küldetéstudathoz, amely elsődleges célkitűzéssé tette eszméinek terjesztését, az elnyomott népek felszabadítása és civilizálása érdekében. A köztársaság alapítói számára Franciaország nemzeti nagysága szorosan összefüggött a gyarmati területek birtoklásával, civilizációs kisugárzó hatásának kiterjesztésével.

A republikánus eszmék azon gyarmati értelmiségi elit szellemi fejlődésében játszottak meghatározó szerepet, amely az I. világháború után megerősödő nemzeti felszabadító mozgalmak vezetőit adta. Az I. világháború előtt a Maghreb országokban kibontakozó nemzeti mozgalmak képviselői a francia forradalom eszmevilágában, a republikánus értékekben találták meg példaképüket, a polgári szabadságjogok megszerzése révén kívánva integrálódni a francia társadalomba. A politikai reformtörekvéseket megfogalmazó „ifjú” mozgalmakkal szemben azonban a gyarmati hatóságok határozottan léptek fel.

A köztársasági rendszer első világháború utáni kritikáját a századfordulón kialakult társadalmi rendet átalakító gazdasági válság indította el, amely változásokhoz a rendszer nem volt képes megfelelően alkalmazkodni. Ezen kritika mindenekelőtt a politikai intézményrendszer működését érintette, amely a maga nemzetgyűlési túlsúlyú berendezkedésével és gyenge végrehajtó hatalmával nem volt képes megfelelni a gyors politikai döntéshozatalt, hatékony adminisztrációt igénylő modern állammal szemben támasztott követelményeknek. Az 1932/33-as gazdasági válság felerősítette az intézményi revízió követelését, amelynek újabb lendületet adott az 1934 februárjában kibontakozó politikai válság. A 30-as évek elejének államreform kísérlete az 1934 februári antiparlamentarista puccskísérlettel összekapcsolva a republikánus hagyomány védelmének reakcióját váltotta ki a konzervatív köztársaságiak részéről, levéve ezzel a napirendről az államreform kérdését. Ezen államreform elképzelések azután részben 1946-ban, de főként 1958-ban valósultak meg.

A két világháború közötti gyarmatpolitikában a köztársasági rendszernek szembe kellett néznie a gyarmatosítás civilizációs küldetése mítoszának szertefoszlásával, valamint a nemzeti mozgalmak szervezeti megerősödésével és függetlenségi törekvéseivel. Ebben meghatározó szerepet játszottak azoknak a munkásoknak és katonáknak a tapasztalatai, akik a Maghreb országokból franciaországi üzemekben dolgoztak vagy az európai hadszíntereken háborúskodtak. Az őket ért eszmei hatások - mint a republikanizmus liberálisabb anyaországi változata, a szocializmus, a bolsevizmus illetve a wilsoni elvek közül a népek önrendelkezési joga - jelentős mértékben hozzájárultak a nemzeti mozgalmak eszmei és szervezeti megerősödéséhez különösen Tunéziában és Algériában. A francia

Népfront iránt táplált remények szertefoszlását követően a nemzeti mozgalmakban egyértelművé vált az addigi asszimilációs politika kudarca, a civilizációs küldetés mítoszával való leszámolást tükrözték a nemzeti programokban megjelenő függetlenségi törekvések.

A köztársasági rendszer tagadására épülő Vichy rendszer bukása után a francia közvéleményben erőteljesen nyilvánult meg a megújulás iráni törekvés, ami az intézményrendszer, a politikai kultúra mellet az élet minden területét érintette. A politikai intézményrendszerrel kapcsolatban 1946-ban lezajlott viták szembeállították egymással egyrészt a hatalmat gyakorló pártokat, másrészt de Gaulle-t és a politikai erőket. A köztársasági hagyomány védelmezői elutasították de Gaulle-nak az elnöki hatalom megerősítésére irányuló javaslatát és a parlament a központi szerepére épülő alkotmányos berendezkedés fenntartása mellet foglaltak állást. A hárompárti koalíció 1947 májusi felbomlása után lényegében visszatértek a III. Köztársaság alkotmányos gyakorlatához, amelynek legfőbb jellemzője a nagyfokú kormányzati instabilitás volt. A gyarmatpolitikában bevezetett reformok sem változtattak lényegesen annak gyakorlatán, igazában csak 1954-től, az indokinai kudarcot követően történtek változások, amelyek 1956-ra elvezettek a két protektorátus, Tunézia és Marokkó függetlenné válásához. Algériában, ahol a rendszer továbbra is fenntartotta az európai telepesek uralmát, hét évig tartó véres háborúra volt szükség az önálló államiság megteremtéséhez.

Az államreform megvalósítása – ami sem a III. Köztársaság utolsó periódusában sem pedig a IV. Köztársaság időszakában nem sikerült - jelentette az V. Köztársaság alapítóinak legfőbb törekvését, amelynek konkrét elképzelései de Gaulle 1946-ban Bayeux-ben és Epinalban elhangzott beszédeiben körvonalazódtak. Az 1958-as alkotmány és a de Gaulle által kialakított politikai gyakorlat egy új köztársasági rendszer születését eredményezték, ami a maga több mint 40 évével a III. Köztársaság 70 éve után a második leghosszabb élettartamot mondhatja magáénak.

Az új alkotmány alapvető vonása, hogy többféle legitimitációt integrál magába, megtartva a köztársasági hagyomány olyan elemeit, mint az egyenlőtlen kétkamarás parlamenti rendszer, a Szenátus közvetett választásának módja, a köztársasági elnöki hagyományos jogköre, vagy annak 7 éves mandátuma. Jelen vannak benne ugyanakkor a republikánus tradíciótól idegen, a vezetői karizmán alapuló orleanista hagyományok, illetve annak érvényesülését elősegítő olyan a bonapartista tradícióra visszanyúló eszközök, mint a referendum, vagy a rendkívüli állapot idején megszerezhető teljhatalom, de magába foglalja a jogállamiság olyan új biztosítékát is, mint az Alkotmánytanács intézménye.

Az V. Köztársaság alkotmánya és az arra épülő politikai gyakorlat az addigi köztársasági rendszertől filozófiai gyökereiben, történelmi referenciáiban, politikai kultúrájában jelentős mértékben eltérő, annak republikánus hagyományával részben szakító, de ugyanakkor ahhoz kötődő, azt megújító rendszer kialakulását eredményezte. Ezen eltérések alapvetően az állam szerepének gyökeres átalakulásából és nyilvánvalóan a két korszak társadalmi-politikai jellemzőinek különbözőségeiből fakadnak. A III. Köztársasággal összehasonlítva, amelynek modellje filozófiai gyökereiben a XVIII. század racionalizmusához és a XIX. század pozitivizmusához kapcsolódott, az V. Köztársaságot tulajdonképpen a filozófiai gyökerek hiánya jellemzi. A filozófiai kötődésektől mentes állam pártatlanságot hirdetett ideológiai tekintetben, a III. Köztársaság kezdeti antiklerikalizmusával ellentétben a vallásos meggyőződést szigorúan a magánélet szférájának tekintette. Az új rendszer történelmi hivatkozásaiban is eltért az előzőtől, referenciái nem a francia forradalom időszakához, hanem a II. világháború alatti ellenállási mozgalomhoz kötődtek, az abban meghatározó szerepet játszó de Gaulle személyéhez kapcsolódóan ez vált a nemzeti történelem fő integráló eseményévé.

Az új rendszer által kialakított politikai kultúra alapvető különbsége a III. Köztársasághoz viszonyítva, hogy annak középpontjában már nem az egyén és annak érdekei állnak, hanem maga az állam, az államérdek elsődlegessége az egyénnel szemben. Ezen erős állam fő feladata - a de Gaulle-i állammelfogásból következően - hogy biztosítsa a politikai intézményrendszer stabilitását, a gazdaság hatékony működésének feltételeit és az ország nemzetközi politikai tekintélyének növekedését. A nemzet egészét képviselő jogállamként működik, amely garantálja polgárai számára a demokratikus szabadságjogok maradéktalan érvényesülését, fenntartva az állam világi jellegét, ideológiai pártatlanságát. A rendszer szociálpolitikájában bekövetkezett változások lényege az, hogy a társadalmi előrejutás feltételeinek biztosítása továbbra is annak elsődleges célkitűzése maradt, de nem egy társadalmi elit, hanem a társadalom egészének demokratizálódása érdekében. Az új köztársasági politikai kultúra nemzetközi politikai tekintetben továbbra is a pacifizmust tekinti meghatározónak, de legalább ilyen jelentőséget tulajdonít a nemzetvédelem fontosságának, Franciaország világpolitikai szerepe megerősítésének.

Az állam szerepének említett gyökeres átalakulását leginkább a politikai intézményrendszerben - az új alkotmány és annak intézményi gyakorlata nyomán - bekövetkezett alapvető változások tükrözik. A rendszer alkotmánya, de leginkább annak politikai gyakorlata az elnöki hatalom túlsúlyát biztosították anélkül, hogy annak parlamenti

képviselési rendszerét megváltoztatták volna. Az elnöki hatalom megerősítése ellentétben állt azon köztársasági hagyománnyal, amely e funkciót a személyi hatalom kiépítésének veszélyétől tartva jelképes szerepkörre degradálta. Az 1958-as alkotmánnyal a hatalmi ágak szétválasztásában bekövetkezett változások logikus következménye volt a köztársasági elnök általános választásának az 1962-es alkotmányreformmal elfogadott módja. A végrehajtó hatalom forrása így a törvényhozóéhoz hasonlóan a szuverén nép lett, széleskörű legitimitást biztosítva ezzel az államfői hatalomnak.

A köztársasági elnöki hatalom mellett az V. Köztársaság politikai intézményrendszerének másik pillérét a politikai pártrendszer jelenti, amelynek átalakulásában az elnöki hatalom jellege, a hatalomgyakorlás módja mellett a kétfordulós többségi, egyéni jelöltre szóló választási rendszernek volt meghatározó szerepe. A pártstruktúra alapvető jellemzője annak bipolarizációja, ami a köztársasági elnök közvetlen választása által előidézett válsághelyzethez kapcsolódott. 1978-tól az V. Köztársaság klasszikus időszakának pártstruktúrája a kormánypártok és az ellenzék belső megosztottsága miatt négy részre osztott kétpólusú pártrendszerre alakult át. A 80-as évek közepétől megindult a politikai pártstruktúra átrendeződésének folyamata, a négypárti szisztéma egyensúlyának felbomlása. A pártrendszerben bekövetkezett változások jellemzője a klasszikus nagy pártoktól való elfordulás és a politikai paletta széttöredezésének folyamata. A pártok ideológiai arcukat a nagy ideológiai rendszerek befolyásának gyengülése jellemzi, ami többé kevésbé azonos értékek képviselésére ösztönzi azokat, úgy mint a szabadság, a demokrácia, a társadalmi egyensúly, a humanizmus, amelyek a köztársasági eszme alapértékeit testesítik meg.

A nemzeti egység megővésének és megerősítésének de gaulle-i törekvése - amelyet a belpolitikában az államhatalom megszilárdításának révén kívánt megvalósítani - tükröződött a „grandeur” külpolitikájában, Franciaország világhatalmi tekintélye helyreállításának programjában. A külpolitika alapelvei - pacifizmus, nemzetvédelem, Franciaország nemzetközi tekintélyének biztosítása - az előző köztársasági rendszer külpolitikai kontinuitásának tekinthetők, amelyek egy attól alapvetően eltérő nemzetközi viszonyrendszerben érvényesülnek. Ez a kontinuitás jellemző Franciaország „harmadik világ” politikájában is.

A Maghreb országokkal való kapcsolatokban a legtöbb problémát Algéria jelentette Párizs számára. A volt gyarmat függetlenségét elismerő eviani szerződések egy több mint hét éves véres háború időszakát zárták le, fenntartva Franciaország gazdasági, katonai és kulturális befolyását az országban, különös tekintettel a saharai kőolajkincs feletti ellenőrzésre.

A francia-algériai kapcsolatok romlásában a gyarmati korszakból eredő ellentétek mellett a szocialista orientációjú algériai fejlődésnek volt meghatározó szerepe. Az algériai vezetés lényegében érvénytelenítette az eviani egyezményeket, majd sor került a kőolaj- és földgázkitermelést államosítására. Az arab világ egyik legeredményesebb társadalomépítési kísérletének kudarcát jelezték a 80-as évek végén kibontakozó társadalmi tiltakozó mozgalmak, amelyek nyomására a pártállami bürokrácia lemondott a szocialista opcióról és lehetővé tette a többpártrendszer bevezetését, ami az iszlám integrizmus előretörésének nyitott utat. Franciaországnak Algériával való kapcsolatait nagyban megterheli az iszlám terrorizmus, amely elsősorban az ott élő külföldiek ellen irányul, de akcióit Franciaországra is sikerült kiterjesztenie. A Mitterrand korszak Maghreb politikájában Algéria helyett inkább Tunézia és Marokkó került előtérbe, amelyek az előbbivel szemben megtartották nyugat-orientációjukat és erősíteni igyekeztek kapcsolataikat Franciaországgal. Franciaországnak a Maghreb országokkal való kapcsolataiban súlyos problémát jelent az ezen országokból jövő illegális bevándorlás, amelynek nem sikerült gátat vetni az azt szigorító törvényekkel és amely konfliktusok fő politikai haszonélvezője a politikáját idegengyűlöltre építő Nemzeti Front.

A de gaulle-i megalapozású francia külpolitika fő hangsúlyait továbbvivő Chirac nemzetközi politikai törekvései is azt bizonyítják, hogy ez az a terület, amelyben a kontinuitás a leginkább megmutatkozik. A Maghreb országok irányában folytatott politika, valamint a volt fekete-afrikai gyarmati területeken fennmaradt új típusú francia jelenlét a gazdasági, katonai érdekeken túlmenően a francia nyelv és kultúra védelmét is szolgálni kívánja az angolszász kultúra terjedésével szemben

Az új köztársasági rendszer legitimitációját jól tükrözte az 1980-as évek elejére kialakult társadalmi konszenzus, bizonyítva annak megfelelő alkalmazkodását a korszak társadalmi-politikai követelményeihez. Az 1980-as, 90-es években kibontakozó nagyszabású gazdasági-társadalmi átalakulások kihívásai azonban alapvetően megkérdőjelezték az új republikánus rendszer alkalmazkodó képességét, de ezen túlmenően annak bizonyos alapértékeit, intézményeit is, előidézve annak identitási válságát. A mondializáció, a gyorsuló európai egységesülési folyamat hatásai, a rasszizmus, a bűnözés terjedése, az oktatási rendszer válsága mind olyan jelenségek, amelyek közvetlenül fenyegetik a nemzeti kohéziót biztosító köztársasági értékeket és intézményeket. Az 1990-es években felerősödtek a köztársasági értékek és intézmények védelmének követelései. Ezen törekvések képviselői alapvető fontosságúnak tekintik a köztársasági hagyomány

továbbvitelét, ugyanakkor nélkülözhetetlenek tartják a kritikai viszonyulást ezen gyakran elvont referenciákhoz, amelyek sokszor már nem felelnek meg azon ideáloknak, amelyek nevében azokat létrehozták. Kulcsszerepe van e tekintetben a politikai hatalmat megtestesítő köztársasági állam új szerepe megtalálásának, amelynek meg kell tudnia osztani politikai irányító képességét a helyi, a regionális, nemzeti és európai szinteken, bizonyítva azt, hogy a köztársaság nemcsak nemzeti keretek között, hanem nemzetek feletti szinten is képes az államok és népek egyesítésére, az új kihívásokhoz való alkalmazkodásra.

IV. A dolgozat főbb következtetései

A republikánus tradícióra való hivatkozás a francia parlamenti, közéleti viták érvelésében mindig egyfajta védelmi reflexet tükrözött, ami leginkább a köztársasági intézmények megteremtésének, illetve azok működési zavarai elhárításának időszakaira jellemző. Az 1890-es évek végének politikai válsága, majd az 1930-as évek társadalmi-gazdasági problémái, a növekvő szélsőjobboldali veszély, a külpolitikai feszültségek körülményei szükségessé tették a köztársaság védelmét, a republikánus referenciák erőteljesebb hangsúlyozását. A Vichy-rendszer antirepublikánizmusa különös jelentőséget adott a köztársasági kontinuitás helyreállításának a világháború után, az 1944-46 közötti években az új köztársaság születése körüli parlamenti vitákban igen gyakorivá váltak a köztársasági hagyományra való hivatkozások. Az V. Köztársaság megteremtését megelőző, polgárháborús veszélyt idéző periódusban viszont nem találkozni ehhez hasonló jelenséggel, ami az alkotmány szerkesztésének rövid időtartamával, illetve abban a végrehajtó hatalom képviselőinek meghatározó szerepével magyarázható. A baloldal 1981-es hatalomra kerülése, majd a politikai társbérletek időszakai okozta hatalmi instabilitás szintén nagy szerepet játszottak a republikánus hagyományra való hivatkozások gyakoriságában. Ezen republikánus referenciák tehát kiegyensúlyozó, mérséklő szerepet töltenek be a társadalmi és politikai változások okozta hatalmi instabilitás körülményei között. A köztársasági hagyomány védelmének reflexei tükröződnek a közelmúlt olyan politikai vitáiban is, mint amelyek a hivatásos hadsereg bevezetése, vagy a korzikai autonómia törekvéseknek tett engedmények kérdésében zajlottak.

A köztársasági rendszer integráló képességének, társadalmi összetartó erejének erősítésére irányuló törekvéseket bizonyítják az olyan intézkedések, mint a francia állampolgárság megszerzésének megkönnyítése vagy a köztársaság és a muzulmán vallás viszonyának

normalizálása. A nemzeti identitástudatnak az európai állampolgársággal való harmonizálása is azt mutatja, hogy a köztársaság egy összeurópai összefüggésben igyekszik újragondolni és megoldani a demokrácia működésének problémáit.

PUBLIKÁCIÓK

1. Az 1918/19-es szegedi francia megszállás főbb kérdései
Bölcsészdoktori disszertáció, JATE, Szeged, 1986
2. Antanthaderők Dél-Magyarországon 1919/1920
Szegedi Műhely, 1992/ 1-4
3. A szegediek és a francia megszállás 1919-ben
Francia eszmék c. tanulmánykötet, JATE BTK Új- és Legújabb kori Egyetemes
Történeti Tanszék, Szeged, 1995
4. L' Union européenne et la France
JGYF Kiadó, Szeged, 2000
5. Les habitants de Szeged sous l' occupation française en 1919
Acte de colloque „Mille ans de contacts” Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely,
2001
6. L' influence du républicanisme français sur le mouvement national algérien
Études Méditerranéennes, JATE, Szeged 2001
7. Charles de Gaulle: Mémoires d' espoir, le renouveau (1958-62) Plon, 1970 című kötet
első fejezetének fordítása (2001)